Könyvbemutató
Szövetkezetek Erdélyben és Európában*

Megmenteni az erdélyi falut

Mostanában egyre gyakrabban hangzik el, hogy meg kell menteni a falut. Mitől? Miért? Hogyan? Tudjuk, hogy ma valóban nagy a fenyegetettség, kilátástalanság. Van esély pozitív előrelátásra? Mi, közgazdászok, állhatatosan állítjuk, hogy az összefogás-szövetkezés a kiutat jelenti. Ennek tudatosítására 455 oldalas könyvvel, a történészekkel közösen hozzuk az érdekeltek és érdeklődők tudomására állításunkat, hogy igenis, van kiút. Kötetünkkel azt kívánjuk bemutatni, hogy Erdélyben létezett és kiváló teljesítményekkel működött a magyar szövetkezeti intézményrendszer, mindaddig, míg a kommunista állam 1945-től kezdődően létalapjában támadta meg és számolta fel 1948-ban a romániai magyarság felét magában foglaló magyar szövetkezeti hálózatot: a hitel- és biztosítási, tej- és fafeldolgozó, beszerző-értékesítő, fogyasztási, népművészeti, kisipari, iskolai és diákszövetkezeteket, és sok más egyéb típusú szolgáltató és termelő, valamint piaci érdekeket védő és képviselő szövetkezeti vállalkozást.

Elsősorban a megtépázott közös érdekekre alapozott összetartás eszméjének újragondolása szabadíthatja meg és emelheti ki az agyakat a negyvenéves csalódási kábultságból. Igaz, hogy tájainkon a szövetkezeti mozgalmat, a vidék összetartásának klasszikus példáját, amely a múlt század első felében az erdélyi falu gazdasági fellendülését, jólétét, vagyonosodását, a gazdálkodás alapját jelentette, a XX. században két megsemmisítő támadás érte (én csapásnak nevezem): először az 50-es évek szocialista termelőszövetkezeti rendszerének kierőszakolása, mely megszüntette a falusi gazdálkodás alapját, a prosperáló magángazdaságot. A magántulajdon megszüntetésével a rendszer hiteltelenítette mind a „szövetkezet” valódi fogalmát, mind a közösség iránti kooperatív szellemű magatartást. Emiatt a ’90-es években nem alakulhatott ki az erdélyi magyarság körében életképes értékesítési, feldolgozóipari, fogyasztási vagy hitelszervezeti hálózat. Így a másodszori csapással a 90-es évek elején találkozunk. Megtörtént ugyan a visszatérés a magángazdálkodásra, azonban a teljes eszköz- és igavonóállat-hiány, kiürült csűrök, istállók, ólak, a szétosztott sovány föld, elpazarolt ingóságok és a rengeteg beépített ingatlan sokkal alacsonyabb fokú gazdálkodásra kárhoztatta a gazdákat, mint amilyen előtte egy fél évszázaddal volt, a világ viszont közben haladt előre. Ezt a versenyképtelen kisparcellás gazdálkodást konzerválta a

* *Szövetkezetek Erdélyben és Európában.* Kolozsvár, 2007, Kiadja a Romániai Magyar Közgazdász Társaság.

17 éven át tartó strucc-agrárpolitika, mert az 1991/36-os társulási törvény nem nyerte el a gazdálkodók tetszését, s ma már elévültnek nyilvánított.

Számos tapasztalat azt mutatja, hogy helyi szinten erős pszichológiai akadályok gördülnek a szövetkezési kezdeményezések elé. Az idősebb korosztály emlékeiben még elevenen élnek az erőszakos szocialista szövetkezetesítés rossz emlékei. A helyi gazdák közti rivalizálás, az individualizmus, az információhiány, az egymással, valamint az ismeretlen személyekkel szembeni bizalomhiány mind gátként említhető meg a vidéki tevékenységgel szemben. E láthatatlan, de erős pszichológiai gát áttörése rendkívül nehéz, pedig az erdélyi magyar szövetkezetek múltjáról és a nyugat-európai szövetkezetek múltjáról és jelenéről szóló sikertörténetek élesen ellentmondanak annak, amit a romániai és ezen belül az erdélyi vidék a szocializmus 45 éve alatt átélt és melyben a mai napig maradandó nyomot hagyott.

17 év alatt nem történt semmilyen jelentős lépés valamilyen szolidaritási struktúra kialakítása felé, és maradt a kisparcellás állapot, amely ma a gazdasági pusztulás hordozója, hiszen mindenki ismeri a tényt, hogy 30 ár alatti parcellákat európai trendek szerint nem támogatnak, a gazdaságok nagy része pedig alig rendelkezik ilyen nagyságú területekkel. Ezért fenyegeti a falut az elmúlt fél évszázad alatt már a harmadik csapás az európai uniós csatlakozás alkalmából kialakult új kívánalmak okán, mivel a kisparcellás gazdaságok, amely a székely falvak gazdaságának nagyobb részét teszik ki, vesztésre vannak ítélve.

Ne féljünk a szolidaritástól

Erdély gazdaságát számtalan intézményes és személyes szál fűzte valamikor Európa fejlett nyugati nemzetgazdaságaihoz. A XIX. század második és a XX. század első felében, a gazdasági, társadalmi és politikai modernizáció során, a szövetkezeti mozgalmak, intézményrendszerek Európában és Erdélyben többnyire szinkronban alakultak ki és határozták meg a gazdasági-kulturális fejlődést. Szerepüket tekintve elsősorban érdekvédelmi és piaci érdekérvényesítési funkciót töltöttek be. 1844-ben jött létre Angliában az első fogyasztási szövetkezet, ugyanabban az évben, amikor az Erdélyi Gazdasági Egylet is megalakult Kolozsváron, amely a későbbiekben az erdélyi nagy- és közép-, valamint kisbirtokosok mezőgazdasági és szövetkezeti érdekvédelmének irányítójává vált. A kolozsvári Gondoskodó Társaság viszont, 1825-ös alapításával, két évtizeddel előzte meg mindkét alakulatot (az angolokat is). E három esemény jelzésével csupán azt kívánom megemlíteni, hogy Erdélyben a kortársak nemcsak szemlélték az európai modern intézmények kialakulását, hanem ezzel egy időben a helyi körülményeknek megfelelően alkalmazták is, sőt olykor bizonyos részletekben és időben meg is előzték azokat.

Könyvünkkel és más írásainkkal is azt próbáljuk elérni, hogy a közvéleményben, azon belül pedig a gazdasági szakmai fórumokon megváltozzon a szocialista szövetkezetesítés nyomora által mélyen elhintett tévhit az összefogásról, az, amely a *szövetkezet* fogalom valódi értelmét, jelentését kiforgatta és a tulajdonképpen önálló és független, autonóm szervezetet, szövetkezeti vállalatot alávetette és kiszolgáltatta az állami tervutasításos gazdasági rendszernek.

Az 1990–2007 közötti időszakban sem változott tulajdonképpen a jogfosztottság állapota, hajdan, *1946-ban több mint 1100 erdélyi magyar szövetkezet* felbecsülhetetlen értékű vagyona, telkei, épületei, gyárai, berendezései, részvényei és pénzállománya – a bankokra és gazdasági egységek restitúciójára vonatkozó jogszabály hiánya folytán – máig, Románia Európai Unióba történő belépését követően sem kerülhetett vissza az eredeti magyar tulajdonosokhoz.

Ébredés

A tulajdonrestitúciós kérdés mellett a szövetkezetek jelentőségének felismerése azért is fontos, mert az Európai Unión belül számos gazdasági ágazatban a szövetkezetek nemcsak meghatározó piaci hányaddal bírnak, hanem egyben aktív, politikaalakító szereplői is a Közös Mezőgazdasági Politikának, a hitel- és biztosítási, munkavállalói és munkaadói, valamint a szociális és szakmai képzési ágazatnak.

A nemzetközi példák azt igazolják, legyen az Nyugat-Európa, Amerika vagy Japán, hogy a vidék gazdálkodási alapját 60–90% között (országonként változik az arány) a szövetkezeti gazdálkodási mód képezi. Az Európai Unióban és Észak-Amerikában ma is a legsűrűbb hitelhálózatot alkotják a hitelszövetkezetek, Japánban a legmagasabb a vidék szövetkezetesítési aránya eléri a 90%-ot. Másnak beválik, másnak jó, bizonyosan nekünk is beválik és nekünk is jó. Ezen el lehet gondolkodni.

Mivel tudjuk, hogy a romániai magyarságnak a múlt bizonysága szerint jelentős szerepe volt az európai szövetkezeti mozgalomban, hisszük és reméljük, hogy immár az Európai Unión belül is meghatározó helye lehet. Mindez elérhető, ha gazdasági érdekvédelmi szervezeteinket, intézményeinket, szövetkezeti hálózatunkat és mezőgazdasági iskoláinkat, gazdasági felnőttképzési hagyományainkat megismerjük és feleleventjük.

Felvetődik a kérdés: Miért gondoljuk azt, hogy a múltból tanulni lehet, mindazon csalódások után, amelyet a kommunizmus, a „közös gazdálkodás” okozott a lakosságnak, a termékeiknek piacot kereső mezőgazdasági termelőknek? Mivel a kötetben több szerző ismerteti a szövetkezeti vállalkozás és érdekvédelem előnyeit, e helyt csupán a következő-

ket emelnénk ki: a szövetkezet lehetővé teszi, hogy a piacnak kiszolgáltatott passzív alanyokból a piacot alakítani képes hatékony szereplőkké váljanak. A szövetkezeti vállalkozási forma tehát azért fontos nálunk – és jelentős ma is az európai térségben, ahol a kommunizmus nem törte derékba a mozgalom fejlődését –, mert egy szervezeti formán belül egyesítette az intézményesség, méretgazdaságosság és integráltság előnyeit.

Az új intézmény kialakításának lényege: a faluban létezett a három hagyományos intézmény – egyház, iskola, közigazgatás –, amelyek mellett egy olyan intézmény jön létre, amely nyilvános fórumként működött és az előbbiek közösségi munkáját erősíti. Ezektől abban különbözik, hogy nem tekintélyelven vagy külső kényszeren, hanem önkéntes csatlakozáson alapul, mindezektől független, a tagok magukénak érzik, és maguk a helybéliek irányítják. A szervezeti autonómia mellett tehát helyi jelleget, a helység és lakosság problémái iránti érzékenységet és gyors, hatékony problémamegoldást garantál.

A szövetkezetben a tagok egyéni vagy családi gazdaságaikat egyáltalán nem egyesítik (nem szűnik meg sem a földtulajdon, sem az eszközök magántulajdona, ahogy az a termelőszövetkezetekben, téeszekben, közös gazdaságokban történt. A szövetkezeti vállalkozás irányában csupán olyan funkciókat delegálnak, magyarul olyan megbízásokat hajt végre a szövetkezet, amelyek egymagában egy gazda, kistermelő számára nem kifizetődők: pl. alkupozíciójuk megnő, közös lesz a beszerzés, az értékesítés.

Mielőbb lépnünk kell

Egyetlen szövetkezet sem élhet meg hosszú távon magányosan: hatékony működéséhez szükség van egy szélesebb intézményrendszerbe való illeszkedésre. A nagyobb piaci súly elérése érdekében, a komplex szolgáltatások költségének másokkal való arányos megosztásának céljával önkéntesen csatlakozhat másodfokú szövetkezeti-érdekvédelmi szervezetbe, létrehozhat közösen fenntartott állategészségügyi, termékszavatoló és marketingtevékenységet, amelyek a piacrajutást, piackutatást, reklámtevékenységet, szaktanácsadást, ellenőrzést és egyéb komplex tevékenységet (kereskedelmi kamarák, törvényhozás, minisztériumok irányában) vállalják át. Ezek a szervezetek biztosítják az érdekvédelmet, a szövetkezeti képviseletet.

Mivel Európában a mai napig a legsűrűbb és legnagyobb taglétszámal rendelkező hálózatot képezik, Románia európai csatlakozását követően elkerülhetetlennek tartjuk a magyarországi és európai *Termelői és Értékesítő Csoportok*hoz hasonló szövetkezetek megalakulását, ernyőszervezeteik intézményesítését Erdélyben is. A szervezést illetően az a tapasztalat, hogy a gazdák és falusi kulcsemberek végre ki akarnak lépni a mozdulatlan-

ságból, magyarán a piacról való kiszorultságból. Ehhez elsősorban az érdekek és értékek tisztább megfogalmazása, megjelenítése, képviselete és jól, profi szakmaisággal működő érdekvédelmi intézményekre, nonprofit szervezetekre, gazdakörökre és szövetkezetekre van szükség. Ami az időzítést illeti, paradox módon nem mondhatjuk azt, hogy le volnánk késve, ugyanis más volt kelet-közép-európai ország sem jár sokkal előbbre, mint Románia, viszont sokkal több pozitív, modellértékű, főleg magyarországi termékpályás szövetkezeti kezdeményezésről szerezhetünk tudomást.

A kötet tárgya

Kötetünk abban a reményben szeretne közérthető nyelven szólni az olvasókhoz, hogy múltunkat megismerve, az ismertetett erdélyi és európai mintákból ihletést merítve erőt nyerjünk értékeink tudatos megfogalmazásához és gazdasági érdekeink erőteljes érvényesítéséhez, képviseletéhez és a védelméhez elengedhetetlenül fontos intézmények megalakításához.

A tanulmánykötet az interdiszciplinaritás jegyében a történelmi fejezettel kezdődik, általános képet és keretet rajzolva a múltból, a második fejezetben tárgyalt és ismertetett különböző szövetkezeti típusok Erdélyben való megjelenését és fejlődését részletesebben tárgyaló tanulmányoknak. Ebben a fejezetben ismerhetjük meg külön-külön a szövetkezeti mozgalom legfontosabb intézményeit: a Hangya fogyasztási szövetkezeteket, hitelszövetkezeteket, iskolaszövetkezeteket, valamint a különböző történelmi korszakok mezőgazdasági politikáját és az erdélyi régiók jellegzetes szövetkezeti problémáit, mai szövetkezeti modelljeit és intézményrendszerét. Az európai szövetkezetek jelenlegi helyzetét és romániai újrahonosításuk lehetőségeit a harmadik fejezet tárgyalja, míg alkalmazásuk jogi hátterét a negyedik fejezetben találjuk. A záró fejezet tíz személyiség rövid életrajzát és szövetkezeti munkásságát foglalja össze, majd ezt követi a témában való szakmai elmélyülést segítő ajánlott szakirodalom.

A szövetkezetek történetét és európai jelentőségét feltáró előzményként a tudományos és népszerűsítő kiadványok közül a szakfolyóiratok cikkei és néhány kutató szaktanulmányait leszámítva nincs tudomásunk más önálló, átfogó, szövetkezetekről szóló munkáról, amely az igencsak gazdag magyar szövetkezeti múltat vagy az európai szövetkezeti formákat a jelen helyzetre való tekintettel alkalmazni próbálná. E zárógondolatokkal szeretnénk olvasásra, erdélyi szövetkezeti hagyományaink és a kortárs modern európai szövetkezeti modellek megismerésére és bátor alkalmazására szólítani az Olvasót. Könyvünk figyelemkeltő és figyelmeztető.

Válaszlépés az aktuális problémákra

A társulás és szövetkezés olyan lehetőségként tárul fel az erdélyi és romániai vidék lakóinak számára, amely csökkentené a vidéki gazdasági szereplőinek atomizálódását és gazdasági kiszolgáltatottságát. Ugyanakkor lehetőséget nyújtana a piacon a kedvezőbb tárgyalási pozíciók kialakítására, kedvezőbb üzleti nyersanyag- és termékárakban való kiegyezésre, az állóeszköz-kapacitások hatékonyabb kihasználására, nagyobb termékmennyiségek elérésére, piackutatással, hirdetésekkel kapcsolatos marketingtevékenységek finanszírozására. A társulás és szövetkezés a piacgazdasággal rendelkező országokban, az elfogadott politikától függetlenül, bebizonyította hozzájárulását a tulajdon-felaprózódás romboló hatásainak csökkentéséhez és a többlettermelés krízishatásaitól való megóvásában.

Elsősorban az értékesítési és beszerzési társulási és szövetkezési formák ajánlottak, a fejlett gazdaságok sikeres példájából kiindulva.

A fejlett gazdaságokban a mezőgazdasági szövetkezetek különösen a piaci funkciójukat fejlesztik, amelyek elválaszthatatlanok a termelési szereptől, ami a mezőgazdasági terméket előállító farmoké marad. Bár a vidéki szövetkezetek fejlesztése és létrejöttüknek támogatása a beszerzés, feldolgozás és értékesítés területén már 1997-ben a kormányprogram része volt, e kezdeményezések gyengéknek bizonyultak, reális hatásuk alacsony volt a vidéki gazdaságra nézve.

Romániában az ezredfordulón a mezőgazdasági erőforrásokat hasznosító társulási formák háromfélék: egyszerű társulások (jogi személyiség nélkül), mezőgazdasági társaságok (jogi személyiséggel, kereskedelmi jelleg nélkül, a társaság tulajdonosai a vagyonhoz más eszközökkel járulnak hozzá, mint a területek, a tulajdonosok felelőssége korlátolt a vagyonhoz való hozzájárulás mértékéig), valamint kereskedelmi társaságok (nem szövetkezeti elv alapján működik, de biztosítja a felaprózódott mezőgazdasági területek egyesítését). A különböző társulási formák létrejötte egy csoport tagjainak hasonló és felismert szükségletén alapszik (földterületek együttes megdolgozása, termékek együttes értékesítése stb.). A csoport tagjai szabadon társulhatnak, de ez csak akkor fog megtörténni külső késztetés nélkül, ha felismerik, hogy számukra az egyéni érvényesüléssel szemben előnyt jelent a csoportos érdekérvényesítés. Nyilvánvaló, hogy a tagok ez esetben nemcsak az előnyöket, hanem a kockázatokat is közösen kell vállalják. Egy szövetkezeti elv alapján működő mezőgazdasági társaság esetében a tagok az egység profitjából részesülnének, és nem egy stabil járulékot kapnának földjeik után, ahogyan ez napjainkban Románia mezőgazdaságában elterjedt.

A külső, állami vagy európai uniós támogatásoknak várhatóan Romániában is döntő szerepük lesz a mezőgazdasági termelők összefogásának ösztönzésében. A szövetkezeti

rendszer megalkotása és elterjesztése a romániai és erdélyi vidéken nehéz folyamat lesz, még akkor is, ha ennek megfelelő közpénzügyi és jogi alapot teremtenek. A mezőgazdasági hitel és a megfelelő jogi alap kérdése a szövetkezeti mozgalom elterjedésének elengedhetetlen feltétele.

A rendszerváltás utáni erdélyi vidék szövetkezeti mozgalmai számára az Európai Unióba való belépés újabb perspektívákat fog nyitni. A vidéki szövetkezeti mozgalom az erősödő piaci verseny körülményei között a fennmaradás támogatott lehetőségévé válhat, meghozva azokat a szükséges egyéni és csoportszintű felismeréseket és pozitív példákat, amelyek a pszichológiai, anyagi, tulajdonszerkezeti, gazdaságszerkezeti és egyéb gátakon túl az erdélyi vidék fenntartható fejlődésének alappilléreivé tehetik a ma még erőtlennek jellemezhető vidéki szövetkezeti kezdeményezéseket.

Szövetkezeti identitás

Ebből az alkalomból röviden összefoglaljuk, felsoroljuk a szövetkezetek európai koncepcióját (1995-ben Manchesterben hagyta jóvá a Szövetkezetek Világszövetsége).

Meghatározás: „A szövetkezet olyan személyek autonóm társulása, akik önkéntesen egyesültek abból a célból, hogy közös gazdasági, társadalmi és kulturális szükségleteiket és törekvéseiket közös tulajdonú és demokratikusan irányított vállalat útján megvalósítsák."

A szövetkezetek értékei: önsegély; egyéni felelősség; demokrácia; egyenlőség; igazságosság; szolidaritás.

Szövetkezeti alapelvek: önkéntes és nyitott tagság; demokratikus tagi ellenőrzés; tagok gazdasági részvétele; autonómia és függetlenség; oktatás, képzés és tájékoztatás; szövetkezetek közötti együttműködés; felelősség a közösségért.

Ezeket az értékeket és elveket igyekszik könyvünk tudatosítani, mely reményünk szerint ösztönző lesz az igen időszerű összefogásra és arra, hogy a falu átmentése érdekében vegyük közös erővel dolgainkat a saját kezünkbe.

Hunyadi Attila
történész, társszerző

Somai József
közgazdász, társszerző,
felelős szerkesztő